
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2019 (год. XXVIII), ISSN 0861-7902

Веска Кирилова¹

ФУНКЦИОНАЛНА СУБСТИТУЦИЯ МЕЖДУ ОРАЛНА И НОСОВА ГЛАСНА (ФРЕНСКИ – БЪЛГАРСКИ ЕЗИК)

Veska Kirilova

FUNCTIONAL SUBSTITUTION BETWEEN ORAL AND NASAL VOWELS (FRENCH – BULGARIAN)

This paper analyzes some cases of functional substitution of an oral vowel for a nasal one in the spoken varieties of French and Bulgarian, as well as in some varieties of French which are as spoken outside France. Other subjects of research include cases of functional replacement of a nasal vowel for an oral one in the spoken variety of French and its variants. The purpose of the study is not only to describe the observed processes, but also to identify their causes at the subsegmental, segmental and suprasegmental levels.

Keywords: *functional substitution, nasal vowel, oral vowel, spoken language, French language, Bulgarian language.*

Настоящата статия анализира някои случаи на функционална субституция на орална с носова гласна в устната практика на френския и българския език, както и в някои разновидности на френския, говорен извън територията на Франция. Обект на изследване са също случаи на функционална субституция на носова с орална гласна в устната практика на френския език и на неговите разновидности. Целта на изследването е не само да се опишат наблюдаваните процеси, но и да се установят причините, които ги предизвикват на субсегментно, сегментно и супрасегментно ниво.

Ключови думи: *функционална субституция, носова гласна, орална гласна, устна практика, френски език, български език.*

Както е известно, носовите гласни са част от френската фонологична система. В устната практика на френския език може да се наблюдават редица ненормативни фонетични промени с тях, някои от които биха могли да се определят като отклонения от общоприетата норма. Един от често проявяващите се фонетични процеси е нерегламентираната субституция на орална с носова гласна. Оралната гласна приема признака носовост, без да са налице условия, които позволяват протичането на процеса. За разлика от френския език, носовите фонемни не са част от фонологичната система на нормативния български език. Въпреки това в диалектната проява на езика може да се наблюдава употребата на носови гласни, а тази фонетична проява би могла да бъде определена като функционална субституция на орални с носови гласни в устната практика на българския език.

Освен функционално назализиране на орална фонема в устната практика на френския език би могъл да бъде наблюдаван и точно обратният процес – функционална субституция на носова с орална гласна (деназализиране). На субфонемно ниво става въпрос за замяна на признака носовост с признака оралност при съответната носова фонема. Тъй като българският език не притежава носови фонемни, не биха могли да се наблюдават прояви, свързани с процеса на деназализиране на носови фонемни.

Сред фонолозите липсва единно мнение относно броя на носовите гласни във френския език. В много учебници и учебни пособия по френска фонетика вокалната фонологична система е представена

¹ **Веска Кирилова** (Veska Kirilova) – д-р, доцент в катедра „Романистика“ на Филологическия факултет във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, v.dimitrova@ts.uni-vt.bg

чрез четири носови фонемни – [ɛ̃], [œ̃], [ɔ̃], [ɑ̃] (Nikolov 1989, Nikov 1992, Arrivé/ Gadet/Galmiche 1986, Léon 1992, Durand/Lyche 2004, Coté 2005). В публикации през 21 в. започва да се говори за три френски носови фонемни, като носовата гласна [œ̃] не е включена в състава на френската фонологична система (Lawton 2009: 28) поради нейната нефункционалност. Подобни идеи са изказвани и преди това от различни учени, сред които Мартине (Martinet в Carton 1974), Ломхайм и Лиш (Lomheim/Lyche 1991), Егс и Морделе (Eggs/Mordellet 1990), Тюайон (Tuailon 1994). Транел, Ариве, Гаде и Галмиш отбелязват също, че носовата гласна [œ̃] е на път да изчезне (Tranel 1987, Arrivé/Gadet/Galmiche 1986). Липсата на единно мнение сред фонолозите относно броя на носовите вокални фонемни се дължи на наблюдаваната вариантност при тяхното функциониране както в различни райони на територията на Франция, така и извън нея.

Общите правила, регламентиращи произнасянето на носова гласна във френския език, са разгледани в редица учебници и учебни пособия по френска фонетика и фонология (напр. Nikolov 1989: 41–42). Ясно е описан и контекстът, който налага деназализиране на носова гласна, както при осъществен лиезон (пак там: 94). Ненормативни прояви на назализиране на орални фонемни и на деназализиране на носови фонемни във френския език на територията на Франция и извън нея са отразени в различни изследвания на френски фонолози (Warnant 1973, Carton et al. 1983, Léon 1983, 1992, Phol 1983, Krier 1983, Tuailon 1994, Durand/Lyche 2004, Coquillon 2005, Clairret 2005, Durand 2009).

Ненормативното назализиране на орални гласни в устната практика на българския език е описано в публикации на видни български езиковеди, сред които Стойков (1993), Кабасанов (1984), Иванов (1994), Жобов (2004) и др.

Обект на изследване на настоящата разработка е проявата на два антиномични процеса: 1) функционална субституция на орална с носова гласна в устната практика на френския и българския език, както и в някои разновидности на френския, говорен извън територията на Франция, и 2) случаи на функционална субституция на носова с орална гласна в устната практика на френския език и на неговите разновидности. Целта на изследването е не само да се опишат наблюдаваните процеси, но и да се установят причините, които ги предизвикват на субсегментно, сегментно и супрасегментно ниво.

1. Функционална субституция на орална с носова гласна в устната практика на френския език

Функционалната субституция на орална с носова гласна в устната практика на френския език е фонетична промяна, която би могла да бъде наблюдавана в някои северни френски диалекти като например пикардския (Carton et al. 1983: 24). Процесът протича, без да са налице условия за неговата проява. Такъв е случаят с назализирането на орална гласна при контекст, който в нормативната форма на езика не позволява реализиране на носова гласна: *орална гласна + носова съгласна + нямо* „e“: *prennent* [prɛ̃n], *personne* [pɛ̃rsɔ̃n] (примери на Carton et al. 1983: 24), *chaîne* [fɛ̃n] (пример на Carton et al. 1983: 25).

Назализиране на орална гласна се наблюдава също в белгийския вариант на френския език в контекст, който не предполага произнасяне на носови гласни. Пол (Pohl 1983) споменава сред характерните особености на тази разновидност на френския език назализирането на дълго отворено „e“ [ɛ̃] във финална сричка пред [n], което се обяснява с регресивна асимилация. Дългото отворено „e“ [ɛ̃:] се произнася [ɛ̃]: *laine* [lɛ̃n], *reine* [rɛ̃:n], *vaine* [vɛ̃:n] (Pohl 1983: 30, 40; Warnant 1973: 120). Варнан отбелязва, че в говора на част от белгийската провинция Ено и Валонски Брабант оралните гласни [ɛ], [œ] и [o] са обект на пълно назализиране при контакт със следващата ги носова съгласна: *reine* [rɛ̃:n], *aime* [ɛ̃m], *reigne* [rɛ̃: ɲ], *jeune* [zɛ̃n], *jaune* [zɔ̃:n], *royaume* [rwãjɔ̃:m] (Warnant 1973: 120). Според Варнан би могло да се говори за два комбинаторни варианта на съответните гласни – [ɛ/ɛ̃], [œ/œ̃] и [o/ɔ̃], които са в допълнителна дистрибуция, като в тези райони се наблюдава неутрализиране на опозицията оралност/носост при гласните [ɛ] [œ] и [o], когато те са последвани от носова съгласна (Warnant 1973: 120). При подобен вид субституция на орална с носова гласна би могло да се говори за позиционна и сегментна обусловеност на процеса – настъпващите фонетични промени се наблюдават в краесловието и пред носова съгласна. Като се има предвид, че ударението във френски език пада винаги

на последната сричка на отделната думата или на ритмичната група, към споменатите фактори, допринасящи за субституцията на орална с носова гласна, би могъл да бъде добавен и супрасегментният фактор ударение.

Контекстът при назализиране на орална гласна в разглежданите примери насочва към търсене на причина за наблюдавания процес също и в диахронен план. В старофренски, когато сричката е била затворена от носова съгласна, всяка орална гласна е следвала тенденцията към назализиране (*tempus* > [tɑ̃mp]; *centu* > [sɛ̃nt]). Впоследствие носовата съгласна, която е назализирала предходната гласна, е изпаднала и се е появило компенсаторно удължаване на носовата гласна (Léon 1983: 49). Леон отбелязва, че този процес е характерен за съвременния испански език в Мексико (*corazón* [kɔrasõ:]) и за съвременния английски език (*can't* [kɑ̃:t]) (Léon 1983: 49). Според Леон подобен вид фонетична промяна, описана от него за просторечния говор на Онтарио, от Жандрон за квебекския вариант на френския език, от Лучи за академския френски (*même* > [mɛ̃m]) (Gendron, Lucci в Léon 1983: 49), води до извода, че тя е по-слабо развита в канадския вариант на френския език, тъй като назализирането на орална гласна при описаните условия се отнася само до гласната [ɛ] в квебекския и академския френски, а в просторечния говор на Онтарио този процес засяга в различна степен всички гласни (Léon 1983: 49).

Осъществено назализиране на орална гласна при разглежданите сегментни условия (*орална гласна + носова съгласна + няма „е“*) не съответства на правоговорните норми на френския език и този фонетичен процес би могъл да бъде разглеждан като функционална субституция на орална с носова гласна. В своето изследване върху носовите гласни в канадския френски език Леон стига до важен извод относно степента на назализиране на оралната гласна – тя зависи от локалния признак на носовата съгласна, затваряща сричката – [m], [n] или [ŋ]: колкото по-задно учленение има носовата съгласна, толкова по-силно е назализирането (Léon 1983: 49). Наблюдаваният процес в случаи като *même* > [mɛ̃m] е резултат от регресивното асимилиране на оралната гласна от носовата съгласна по признака носовост. В канадския френски език е възможна също проява и на прогресивна асимилация, както например в думата *peige* (Léon 1983: 49–50). Аерометрични измервания сочат, че носовостта в канадския вариант на френския език не е пряко свързана с количеството на издишания въздух, тъй като то е едно и също и в стандартния, и в канадския вариант на френския език, а зависи от начина на трептене на кухините на носовия фаринкс при протичане на асимилацията (Léon 1983: 49–50). Леон отбелязва, че назализирането на оралните гласни, последвани от носови съгласни в канадския френски, е средно два пъти по-често срещан процес, отколкото в стандартния френски: 25% в канадския френски срещу 14% от случаите в стандартния френски език (Léon 1983: 50). Този езиков факт би могъл да бъде обяснен именно с протичане на разглеждания субституционен процес в контекста *орална гласна + носова съгласна + няма „е“*.

От казаното дотук би могъл да бъде направен най-общо изводът, че субституцията на орална с носова гласна в канадския вариант на френския език е обусловена от сегментния контекст – оралната гласна обикновено е последвана и по-рядко предшествана от носова съгласна, която ѝ придава признака носовост. Става въпрос за асимилационен процес, като степента на назализиране се определя от мястото на учленение на затварящата сричката носова съгласна и нараства право пропорционално спрямо преместването на локалния признак отпред назад в устната кухина.

2. Функционална субституция на орална с носова гласна в устната практика на българския език

Съвременната българска фонологична система не притежава носови гласни. Частичното назализиране на гласната, последвана от носова съгласна, „е нормално явление за книжовния изговор и вероятно за всички български диалекти. Акустичната структура на назализираните гласни е изключително сложна и освен това назализацията се проявява различно при различните гласни“ в зависимост от сегментния контекст (Жобов 2004: 55). Произнасянето на назализирани гласни пред носова съгласна, последвана от проходна съгласна, е предпоставка за промяна на начина на учленение на носовата съгласна. Тилков и Бояджиев отбелязват, че „н“ се произнася проходно пред проходна съгласна (Тилков, Бояджиев в Жобов 2004: 55). Според Георгиев в такива случаи се изговаря само една гласна, която в началото е устна, а в края – носова: *шанс*, а според Николов такъв е също изговорът на „н“ пред „л“

(Георгиев, Николов в Жобов 2004: 55). Следователно процесът на назализиране на българска орална гласна би могъл да бъде определен като частично протичащ процес. Освен споменатите случаи обаче следва да се отбележи, че Кабасанов дава данни за български диалект, за който е характерно произнасянето на носови гласни – говора на с. Тихомир, Кърджалийско. В този случай би могло да се говори за пълно назализиране на оралната гласна. В говора на с. Тихомир се наблюдават две носови гласни: голямата носовка ꞥ (oⁿ) и малката носовка Ꞧ (eⁿ), като тези гласни се осъществяват „не в средата на думата, нито пред преградни, където е прието да се мисли, че най-докъсно са се задържали, а накрая на думите, и то в морфеме – глаголни окончания“ (Кабасанов 1984: 138).

Носовката ꞥ се среща като окончание за 3 л. мн. ч. на аорист и имперфект – като – ꞥ(oⁿ) или (xoⁿ), а Ꞧ (eⁿ) се среща в окончанието -шꞦ за 1, 2 и 3 л. ед. ч. за имперфект, в морфемите – глаголни окончания -мꞦ и тꞦ за 1 и 2 л. аорист, имперфект и сег. време, и тꞦ за 2 л. мн. ч. повелително наклонение. При това носовките в същите окончания се чуват в съседните, стоящи близо на запад от Тихомир села – Стрижба, Протогерово и Лозенградци. Дори в тези села окончанията мꞦ и тꞦ вместо -ме и -те се срещат по-често отколкото в с. Тихомир, където преобладават окончания -ме и -те (Кабасанов 1984: 138):

На нам дода Ꞧ госте (пак там)².

Тъй като в описаните случаи става въпрос за наследени носови гласни, тяхното присъствие в разглеждания говор би могло да бъде интерпретирано като етимологична субституция на орална с носова гласна.

3. Функционална субституция на носова с орална гласна в устната практика на френския език

3.1. Пълна субституция на носова с орална гласна

Пълната субституция на носова с орална гласна е процес, който би могъл да бъде наблюдаван в устната практика на френския език. Така например думата *construire* се произнася *costruire*, *transporter* – *trasporter* (Echenne 2006: 117, Plénat в Durand 2009: 17–18). В разглежданите случаи носовата гласна е последвана от орална консонантна група. Налице са обаче и някои случаи на деназализиране на носова гласна, когато тя е последвана само от една съгласна, както например в южния говор или в говора на Бретан, в който се наблюдава деназализирано носово [õ]: *on en faisait [õnafeze]* – няма „e“ е заменено със затворено [e] (примери на Carton et al. 1983: 33). Обикновено процесът на деназализиране на носова гласна в предконсонантна позиция се тълкува от различни езиковеди като опростяване на структурата *носова гласна + съгласна*. Този вид опростяване е аналогично на това, наложено от съществуващата обща тенденция към множество редукции на трудно произносими консонантни групи, характерно за южния френски говор, особено в консервативните му диалекти, както например в *extra*, произнесено [estra], *expert* – [epɛr] (Eychenne 2006: 117). В разглежданите по-горе случаи става въпрос за структурата *носова гласна + съгласна/консонантна група*, а опростяването ѝ се извършва с изпадане на носовия признак: *transporter* [traspɔrte], *construire* [kɔstreirɛ] (Eychenne 2006: 117; Plénat в Durand 2009: 17–18). Плена отбелязва, че при бързо темпо на говорене отрязъкът *dans la cuisine* често се произнася от французите с южен диалект *da la cuisine* [dalakeizinɔ] (финалното няма „e“ е произнесено) или *da lla cuisine* [dallakeizinɔ] (геменация на „l“ и произнесено финално няма „e“) (Plénat в Durand 2009: 17–18). В посочения пример е налице деназализиране на носовата гласна [õ] в предконсонантна позиция.

В много френски говори се наблюдава често деназализиране на [õ] например при лиезон [œnamɪ]³ (Léon 1983: 50). Деназализирането е процес, който засяга също диалектната форма на някои думи в говора на Ламанша, като неговата проява има етимологичен характер (<https://www.wikimanche.fr/D%C3%A9nasalisation>). През XIII не само в говорите на Ил дьо Франс, а в говора „ойл“ като цяло, е съществувала тенденция към силно затваряне на гласната затворено [o], когато тя се е намирала пред

² Пак там се разглежда употребата на носовите гласни в тихомирския говор. Стойков (1993: 205) отхвърля твърдението на Кабасанов за наличие на носови гласни в тихомирския говор. Според него в случая става въпрос за произнасяне на оралните гласни [o] и [e], последвани от съгласна [н].

³ В нормативната проява на френския език носовата гласна [õ] запазва своята носовост пред гласна (Nikolov 1989: 94).

носовите съгласни [m] и [n]. Тъй като гласната затворено „о“ вече е била назализирана в тази позиция между X и XII в., след затварянето си тя започва да се произнася като носово „ou“ [ũ] (<https://www.wikimanche.fr/D%C3%A9nasalisation>). През XVI в. в Нормандия, и особено в Ламанша, някои думи, съдържащи носова гласна пред имплозивно [n] са засегнати от деназализиране, включително и носово [ũ]: [ũ(n)] > [u]. Така например думата *bon*, известно време произнасяна с носово [ũ] в Ламанша, губи носовостта си и думи като *bonjour*, *monseau*, *monsieur* са се произнасяли съответно „*boujou*“, *touché*, *moussieu*. По аналогия се наблюдава промяна и с носово [ẽ]: [ẽ(n)] > [ɛ] или [e], а думата *enfant*, вместо местното произношение *in(n)-fan* [ẽ(n)fã], е произнасяна *è-fan* [ɛã] или *é-fan* [efã]: (<https://www.wikimanche.fr/D%C3%A9nasalisation>).

Отделни случаи на субституция на носовата гласна [ã] със задно [ɑ] се наблюдават в говора на някои информатори от кантона Валезан, Южна Швейцария: *quand même* [kã.tɛm] се произнася [kɑ.tɛm] (Krier 1983: 44). Деназализиране на носова гласна се наблюдава също и в белгийския вариант на френския език в района на Вервие (провинция Лиеж), в района на Ерве (Warnant 1973: 120). Това произношение е характерно за валонския говор, като деназализираната гласна не запазва задължително оралния гласеж на съответната носова гласна, напр. думата *pont* [põ] не навсякъде се произнася [pɔ:], а има места, за които е характерно произношение [pa:] (Warnant 1973: 120). Освен описаните случаи Варнан отбелязва и такива на назализиране поради хиперкоректност като например думата *gobe*, която е произнесена [rõ:b] или [rõ:p], думата *orange* е произнесена [ɔrã:z], *râte* е произнесено [pâte] (Warnant 1973: 121).

3.2. Частична субституция на носова с орална гласна

В провансалския диалект носовите гласни са слабо назализирани, като компенсаторно са последвани от носов елемент (°): *instinct* [ẽ°nstẽ°n]⁴, *appelants* [apɛlã°n], *aucun bruit* [okã°nbruç i] (примери на Carton et al. 1983: 53). Това състояние на носовите гласни би могло да се разглежда като резултат от частична субституция на признака „носост“ с признака „оралност“ – при носовата гласна носовостта е проявена в по-ниска степен. Подобен процес е характерен също за диалекта на Лангедок – носовите гласни [ɛ], [ã], [õ], [õ] се произнасят частично деназализирани с добавен ненапълно учленен консонантен носов елемент: *ancien métier* [ã°nsjẽ°mɛtje] (добавеният носов елемент е асимилиран по признака място на учленение от следващата го съгласна), *l'enfournement* [ã°nfurnə°mã°n] (Carton et al. 1983: 58).

В гасконския диалект носовите гласни от стандартния френски език са заменени с гласни с по-слабо проявена степен на признака носост, последвани от консонантен носов елемент, „който се артикулира на същото място като това на следващата съгласна“: [n] пред дентална съгласна: *endives* [ã°ndivə], *rendu* [rã°ndy]; [m] пред лабиална: *emporter* [ã°mpɔrte], *en premier* [ã°mprɛmjɛ], *bon marché* [bõ°mɛrfe]; [ŋ] пред палатална или пауза: *encore* [ã°nkɔrə], *attend* [atã°n], *un collier* [ã°nkɔ°lje], *citation* [sit°sjõ°n] (примери на Carton et al. 1983: 61–62; Sabio 2013: 36 – за южния говор).

В Пикардия, във финална позиция на думата носовият елемент се осъществява като [n] пред кратка пауза (*mettons* [mɛtõ°n]) и като [m] пред дълга пауза (*pain* [pɛ°m]) (<http://accentsdefrance.free.fr/languedoc/languedocphonetique.html>). В южния говор основна учленителна особеност на носовата гласна, която е част от отрязъка *гласна + носов елемент*, е, че гласната е частично назализирана (Dugand в Eychenne 2006: 115), а носовият елемент се осъществява основно или като веларен ([ŋ]) предимно на границата на две думи респ. на границата на две срички (*lent* [lã°n]). Възможен е и втори произносителен вариант: в средисловието и на границата на две думи учленената носова съгласна приема локалния признак на следващата я съгласна, напр. *lenteur* [lã°ntœr] – [t] е алвеодентална, *en patois* [ampatwa], *lampe* [lampɔ] – [p] е билабиална (Eychenne 2006: 115).

Резултатите от изследване на Кокийон относно южния говор (района на Марсилия) сочат вариантност при произнасянето на носовите фонемни. Той описва три етапа при тяхното изговаряне: артикулиционно те започват с орална част, следва назализиране (понякога частично, а понякога то липсва) и завършват с носов консонантен елемент. Кокийон споделя мнението на редица фонолози относно локалния смислоразличителен признак на носовия консонантен елемент – той зависи от

⁴ Символът [°], следващ носова гласна, обозначава нейното частично деназализиране.

сегментния контекст и обикновено носовият консонантен елемент се артикулира на същото учленително място като това на следващия го фоничен сегмент: [n] пред дентална или алвеолна (агантер [agã^{on} te]), [m] пред билабиална епрéguer [ã^mpege] и “mg” [m] пред лабиодентална (infernal), [ŋ][n] или [ŋ] пред веларна, но и пред гласна или в позиция пред пауза (Coquillon 2005: 73). Кокийон отбелязва появата на носовата преградна „mg“ [m], непозната за останалите франкофони (Coquillon 2005: 73).

Всички фонолози, анализиращи говора в Южна Франция, отчитат особения характер на носовите гласни, а тяхното произнасяне се определя като социолингвистичен стереотип за южния френски акцент (Sobotta, Teylor в Echenne 2006: 115, Durand 2009: 16, Eychenne в Elsaadani: 19–20). За разлика от тяхното произнасяне в стандартния френски език, в който назализирането започва още с първите трептения на гласната, в южния говор се произнася орален звук, последван от носов, продължение на първия, а когато носовата гласна е последвана от съгласна, крайният период на назализиране е много кратък и при повечето информатори се наблюдава оралност, последвана от носов резонанс [m] или [n]: *la-mpe, te-ndre, co-nte* (Brun в Durand 2009: 17). Сеги анализира особеностите на говора в Тулуза, като отбелязва, че пред пауза носовият резонанс, който следва оралната част, е консонантна веларна преграда – [ŋ] (Séguu в Durand 2009: 17). Акустично изследване на Клере относно произнасянето на носовите гласни в южния говор сочи, че времетраенето на учленение на оралния сегмент е повече от 50% от общата артикулационна продължителност на носовата фонема, докато в другите френски говори това времетраене е по-малко от 20%. Останалият процент от учленителното времетраене на носовата фонема се използва за осъществяване на назализираната част (Clairret в Coquillon 2005: 74; вж. още Durand 2009). Тези резултати сочат ясно, че в южния говор става въпрос за учленение не на носова, а на частично назализирана гласна (повече от 50% от общата артикулационна продължителност на носовата фонема е орална). Забелязва се обаче тенденция към изпадане на консонантния носов елемент в младежкия говор (резултати на Тибо от проведена от него анкета в Ница в Sabio 2013: 35).

Голяма част от изследванията върху канадската вокална система сочат по-слаба степен на назализиране на носовите гласни спрямо тези в стандартния френски език (Gendron, Charbonneau, Jean-Denis, René в Léon 1983: 50), като степента на носовост се променя в зависимост от гласежа и фонематичната дистрибуция. Сегино установява, че най-слабо назализирана е гласната [ã], последвана във възходящ ред по назализиране от [ɛ], [ɑ] и [ɔ] (Séguinot в Léon 1983: 50). Това е причината, поради която според Леон се наблюдава най-голям процент на деназализиране на носово [ã] – 3,9% в изследвания от него говор в Лафонтен (Онтарио), последвано от 2% деназализиране при [ɛ], 0,5% при [ɑ] и 0,3% при [ɔ]. Тези факти биха могли да бъдат обяснени според Леон също и с историческото развитие на назализирането в старофренския език, въз основа на което може да се предположи, че физиологически гласната [æ] е била по-устойчива към назализиращите процеси, отколкото [ɛ], а [ɛ] е била по-устойчива в това отношение от [ɑ] и т.н. (Léon 1983: 50). Леон отбелязва, че в говора на Лафонтен, както и в говора на канадския френски език въобще, думи като *bien* често се произнасят [bjɛ̃] или [bjɛ] (Léon 1983: 50). Както вече бе отбелязано, подобни процеси на пълно деназализиране на носова гласна се наблюдават в много френски диалекти, както например често деназализиране на [ã] при лиезон [ɔsnami]) (Léon 1983: 50). Леон отбелязва също, че [ɔ] (със затворен гласеж) се деназализира по-рядко от [ɔ̃] (с отворен гласеж), което според него е важен фонетичен фактор, отчитащ ролята на артикулационния отвор на гласната при протичане на дадения процес (Léon 1983: 50).

Позицията на носовата гласна в думата също е от значение при проява на деназализирането: в начална позиция степента на носовост е по-силно изразена, отколкото във финална (Léon 1983: 50). Интерес представляват и изводите на Леон относно зависимостта на деназализирането на носовите гласни в канадския френски от ударението: ако в начална позиция е употребено експресивно ударение, свързано с увеличаване на интензитета и поява на глотален звук, следващата го носова гласна се деназализира. В „*Vous êtes cordialement invité*“ – думата *invité* е произнесена [ʔevite] вместо [évite] от журналист по радио Канада (Léon 1983: 51).

Жандрон говори за носови дифтонги в просторечния канадски говор, а Шарбоно прави разграничение между носов дифтонг и сложна носова гласна, която той определя като произнесена със забавена проява на носовост – оралната гласна е последвана понякога от консонантен носов елемент (Gendron; Charbonneau в Léon 1983: 51). Шарбоно вижда в този процес, подобно на Страка, следа от старата съгласна [n] респ. [m] или зачатък на съгласна, която случайно е била назализирана от носовата гласна, след учленението на която небцето не се е вдигнало навреме (Charbonneau в Léon 1983: 51).

Заклучение

Функционалната субституция на орална с носова гласна (назализиране) е фонологична промяна, която се проявява в устната практика на френския език и неговите разновидности. За българския език, който не притежава носови вокални фонемни, този вид промяна е фонетична и с ограничена диалектна проява (предимно в тихомирския говор). Характерен за устната практика на френския език е също и обратният процес – субституция на носова с орална гласна (деназализиране).

Назализирането на орална гласна е фонологична промяна, която би могла да бъде наблюдавана в някои северни френски диалекти като например пикардския, както и в белгийския вариант на френския език, отчасти в канадския френски в красловието при контекст, който не позволява реализиране на носова гласна : *орална гласна + носова съгласна + няма „e“* (prennent [prɛ̃n], reine [rɛ̃n] (за белгийския френски с назализирано дълго отворено „e“ [ɛ:])). Като причина за този вид промяна се смята проявата на асимилационен процес, но в случая би могло да се говори за позиционна и сегментна обусловеност на субституцията. За канадския вариант на френския език обаче от значение е също видът на носовата съгласна, и по-точно нейният локален признак, който определя степента на назализиране – по-задното учленение предполага по-силно изразено назализиране.

В съвременния български език, който не притежава носови вокални фонемни, частичното назализиране на гласна, последвана от носова съгласна, е нормален асимилационен процес за книжовния език (*шайнс*). Пълна субституция на орална с носова гласна може да се наблюдава като диалектна проява предимно в говора на с. Тихомир, Кърджалийско, както и в говора на съседните му Стрижба, Протогерово и Лозенградци, където са налице две носови гласни: голямата носовка ꞥ (oⁿ) и малката носовка Ꞧ (eⁿ). Тяхното присъствие в разглежданите говори би могло да бъде интерпретирано като етимологична субституция на орална с носова гласна.

Субституцията на носова с орална гласна би могла да бъде наблюдавана само в устната практика на френския език, тъй като в българския език няма носови фонемни и подобен процес не би могъл да протече. Субституцията на носова с орална гласна се проявява като напълно протекъл процес в южния френски говор, в говора на Бретан (transporter [traspɔ̃rte], а отделни случаи на субституция на носовата гласна [ɑ̃] със задно [ɑ] се наблюдава в говора на някои информатори от кантона Валежан, Южна Швейцария (quand même [kɑ̃m[m]). Частичното деназализиране е характерно за провансалския говор, за говора на Лангедок, както и на Гаскония и Пикардия (mettons [metɔ̃ⁿ]).

Сред факторите, оказващи влияние при деназализирането на носовата гласна, биха могли да се изтъкнат:

1) степента на артикулационния отвор на носовата гласна (по-затворените носови гласни са по-устойчиви към деназализиране: [ɔ̃] (със затворен гласеж) се деназализира по-рядко от [ɔ̃] (с отворен гласеж);

2) сегментният контекст (опростяване на структурата *нослова гласна + съгласна/консонантна група* чрез изпадане на носовия признак: transporter [traspɔ̃rte]);

3) позицията на носовата гласна в думата (в началословието степента на носовост е по-силно изразена, отколкото в краесловието);

4) мястото и вида на ударението – под експресивно ударение носовата гласна се деназализира по-лесно поради поява на глотален звук;

5) фонематичната дистрибуция на носовата гласна (в канадския френски най-слабо назализирана е гласната [ɑ̃]);

6) исторически предпоставки.

ЛИТЕРАТУРА

Жобов 2004: Жобов, В. *Звуковете в българския език*. София: ИК „СЕМА РШ“. // **Zhobov 2004:** *Zvukovete v balgarskia ezik*. Sofia: IK “SEMA RSH”.

Иванов 1994: Иванов, Й. *Българска диалектология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. // **Ivanov 1994:** Ivanov, Y. *Balgarska dialektologia*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”.

Кабасанов 1984: Кабасанов, Ст. За някои характерни старинни черти на тихомирския говор, кърджалийско. // *Помогало по българска диалектология*. Съст. Т. Бояджиев. София: Изд. „Наука и изкуство“, 135–146. // **Kabasanov**

1984: Kabasanov, S. Za nyakoi harakterni starinni cherti na tihomirskia govor, Kardzhaliysko. // *Pomagalo po balgarska dialektologia*. Sast. T. Boyadzhiev. Sofia: Izd. "Nauka i izkustvo".

Стойков 1993: Стойков, С. *Българска диалектология*. София: Издателство на БАН. // **Stoykov 1993:** Stoykov, S. *Balgarska dialektologia*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Arrivé, Galmiche, Gadet 1986: Arrivé, M. Galmiche, F. Gadet. *La grammaire d'aujourd'hui*, Paris: Flammarion.

Carton 1974: Carton, F. *Introduction à la phonétique du français*. Paris: Bordas.

Carton et al. 1983: F. Carton, F. Rossi, M. Autesserre, D. P. Léon. *Les accents des Français*. Paris: Hachette.

Clairret, 2005: Clairret, S. Les voyelles nasales en français méridional et non méridional : une étude aérodynamique et acoustique. // *Langues : histoires et usages dans l'aire méditerranéenne*, Paris: l'Harmatta, 239–246.

Coquillon 2005: Coquillon, A. *Caractérisation prosodique du parler de la région marseillaise*. Thèse de Doctorat. Université de Provence. Aix-en-Provence <7.04.2015> <http://www.afcp-parole.org/doc/theses/theseAC05.pdf>

Coté 2005: Coté, M.-H. *Phonologie française*. <10.03.2014> <http://aix1.uottawa.ca/~mhcote/pages/Ms-PhonoFr.pdf>

Durand 2009: Durand, J. Essai de panorama phonologique: les accents du Midi. Version préfinale de Durand J. L. Baronian et F. Martineau (éds.). // *Le français, d'un continent à l'autre: Mélanges offerts à Yves Charles Morin*. Collection Les Voies du français. Québec: Presses de l'Université Laval, 123–170.

Durand, Lyche 2004: Durand, J., C. Lyche. Structure et variation dans quelques systèmes vocaliques du français: l'enquête. // *Phonologie du français contemporain (PFC)*. Version préfinale d'un article paru sous le même titre dans A. Coveney & C. Sanders (eds) *Variation et francophonie*. Paris: L'Harmattan, 217–240.

Eggs, Mordellet 1990: Eggs, E. I. Mordellet. *Phonétique et phonologie du français*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Eychenne 2006: Eychenne, J. *Aspects de la phonologie du schwa dans le français contemporain optimalité, visibilité prosodique, gradience* <7.05.2015> http://www.julieneychenne.info/files/pdf/Eychenne_these.pdf

Elsaadani: A. Elsaadani. Variation en système vocalique du français actuel, <13.02.2018> https://www.academia.edu/8944432/Variation_en_syst%C3%A8me_vocalique_du_fran%C3%A7ais_actuel

Krier 1983: Krier, F. Transfert de traits phoniques du franco-provençal au français valaisan. // *Langue française*. N°60, 42–47.

Léon 1983: Léon, P. Les voyelles nasales et leurs réalisations dans les parlers français du Canada. // *Langue française*, 1983 Vol. 60 (1), 48–64.

Léon 1992: Léon, P. *Phonétisme et prononciation du français*. Paris: Armand Colin.

Lomheim, Lyche 1991: Lomheim, F., C. Lyche. *Phonétique et phonologie du français. Une Introduction*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lowton 2009: Lowton, M. L'évolution de la phonétique et de la phonologie des voyelles nasales du français standard depuis le XXe siècle. <23.05.2019> <https://ufdc.ufl.edu/UFE0025040/00001>

Nikov 1992: Nikov, M. *Phonétique générale et française*. Sofia: Presses Universitaires St. Kliment Ohridski.

Nikolov 1989: Nikolov, B. *Manuel de phonétique française*. Sofia: Presse Universitaires Kliment Ohridski.

Pohl 1983: Pohl, J. Quelques caractéristiques de la phonologie du français parlé en Belgique. // *Langue française*. N° 60(1), 30–41.

Sabio 2013: Sabio, F. *Phonétique, phonologie, écriture*. <16.09.2016> <http://lecrpe2015.e.l.f.unblog.fr/files/2013/08/phonologie-et-phonetique1.pdf>

Tranel 1987: Tranel, B. *The Sounds of French: An Introduction*. New York: Cambridge University Press.

Tuailion 1994: Tuailion, G. Le Français a-t-il quatre voyelles nasales? // *Communication and Cognition*, 27, 123–132.

Warnant 1973: Warnant, L. Dialectes du français et français régionaux. // *Langue française*. N° 18, 100–125.